

Sissejuhatus

Arhiivide peaesmärk ei ole ainult arhivaalide kogumine, arhiveerimine ja kättesaadavaks tegemine avalike või eraisikute huvide rahuldamiseks, vaid ka nende säilitamine ja vajadusel konserveerimine, et tagada hinnalise teabe ja kultuuripärandi kauaaegne püsimine. Sama eesmärk on ka teistel kultuuripärandiga tegelevatel organisatsioonidel ning neilgi tuleb paljudes valdkondades kokku puutuda samade küsimustega. Käesolevas juhendis antakse niihästi üldiseid kui ka konkreetsemaid juhtnöore neile, kelle töö on seotud arhiivide ja teiste kultuuripärandit säilitavate asutuste materjalide eksponeerimisega, ning käsitletakse transpordi, hoiu, näituste ülespanemise ja mahavõtmisega kaasnevaid probleeme.

Ainulaadsete, haruldaste ja põnevate artefaktide, käsikirjade ja dokumentide eksponeerimine on väga oluline osa paljude kultuuriasutuste hariduslikust missioonist. Ühtlasi on kultuuripärandi tutvustamine tõhus viis üldsuse tähelepanu äratada ja oma tegevusele toetust leida. Kultuuripärandiga seotud asutustel võib aga nii mõnigi kord tekkida probleem, et nende sageli kergesti kahjustuvate varade eksponeerimine näib olevat vastuolus nende teise peaesmärgiga – kogude säilitamisega. Eksponeerimine võib kogude säilimise tagamist raskendada ja mõnikord selle isegi võimatuks teha. Eriti keeruliseks muutub olukord siis, kui originaalesemete eksponeerimist pole kuidagi võimalik vältida. Seetõttu tuleb rakendada mitmesuguseid (ettevaatus)abinõusid, et objektide seisukorra halvenemise oht oleks võimalikult väike. Neid meetmeid peab järgima näituseprotsessi igas etapis, alates objekti hoidlast väljastamisest kuni tagastamiseni.

Kultuuripärandiga seotud asutustes hoitavate objektide füüsikaline ja keemiline seisund enamasti muutub pidevalt, eriti puudutab see orgaanilisi materjale nagu paber, puit, pärgament, nahk jms. Nad paisuvad ja tõmbuvad kokku, nende keemiline koostis muutub, nad luituvad, koguvad tolmu või saavad kahjustada kas ebaõige käsitlemise või mõne õnnetuse tõttu. Need väärtuslikud objektid koosnevad rohkem kui ühest materjalist, mis erinevad üksteisest niihästi oma füüsikalistelt kui ka keemilistelt omadustelt. Et õrnade objektide keemiline ja füüsikaline koostis on erinev, tuleb teada ja otsida võimalusi, kuidas neid objekte mitte ainult üldsusele ja üksikisikutele kõige paremini kättesaadavaks teha, vaid ka tulevastele põlvedele säilitada. Sageli ei ole hoiu- ja eksponeerimistingimused paberist ja teistest tundlikest materjalidest objektide jaoks sobivad. Sellised objektid vajavad transportimisel ja eksponeerimisel eritingimusi ja -kohtlemist.

Paljudes riikides on vastu võetud kultuuriväärtuste eksponeerimist reguleerivad õigusaktid – need võivad olla nii üldised soovitusel kui ka hoopis konkreetsemad ja üksikasjalikumad tegutsemisjuhised. Suurem osa neist eeskirjadest sisaldab kaht aspekti, mis on säilitamise seisukohast eriti olulised – esiteks üldised toimimisviisid ja haldusnõuded, sealhulgas laenuluba, laenuleping, kindlustus ja transport; ning teiseks dokumentide seisundi hindamine, nende konserveerimine ja säilitamine, tehnilised nõuded seoses objekti turvalisuse ja võimalike ohtudega, samuti näitusepinna keskkonnatingimused, üldvalgustuse ja kohtvalgustuse (näiteks vitriinides) tase ja liigid.

Ehkki eksponeerimise kestus on paljude esemete ja dokumentide puhul ülimalt tähtis, ei käsitleta seda olulist tegurit eeskirjades sugugi mitte alati. Mõnes neist ei ole maksimumaega üldse määratletud, teistes on antud üsna paindlik ajapiirang. Kõige täpsemaid nõudeid sisaldavates eeskirjades on kindlaks määratud väga tundlike

objektide maksimaalne lubatav valgustatus (luksides) aasta kohta, üldjuhul on seejuures silmas peetud dokumente ning muid paberist ja paberilaadsetest materjalidest objekte.

Rahvusvaheliste ja ka riigisiseste näituste korraldamisel tekivad probleemid tihti seetõttu, et asjaga seotud kuraatorid, arhivaarid ja konservaatorid järgivad eri eeskirju. See võib raskendada ka laenamise ja taotluste üle peetavaid läbirääkimisi ning tekitada poolte vahel pingeid. Neid saaks vältida, kui oleks üks standard, millele kõik saaksid tugineda. Kahjuks sellist ametlikku Euroopa (või rahvusvahelist) standardit, milles oleks sätestatud vastavad tingimused ja tegutsemiskord, ei ole.

ISO 11799⁽¹⁾ hõlmab mõningaid näitustega seotud aspekte, näiteks näituseruumi kliimat ja turvalisust, kuid seal antud juhised on üldjoontes samad kui (dokumendi)hoidlate puhul. Näituste puhul peaksid standardid olema siiski rangemad, sest eksponeeritud objektid on suuremas ohus. Näiteks valguse poolt dokumendile põhjustatud kahjustus on kumulatiivne ning seetõttu tuleks lisaks kehtestatud valgustugevuse normile arvesse võtta ka aega, mille jooksul valgus eksponeeritavat objekti mõjutab. Eriti oluline on see väga valgustundlike objektide puhul, näiteks nüüdisaegsed kirjutustindid, happeline puidumassist valmistatud paber, värvifotod, värvilised tõmmised ja joonistused. Kui selliseid objekte eksponeerida korduvalt, võib summaarne kokkupuude valgusega neid kahjustada.

Briti standardis 5454:2000⁽²⁾ on käsitletud paljusid dokumentide eksponeerimisel kehtivaid säilitusnõudeid. Pärast üldist ülevaadet lühi- ja pikaajalistest väljapanekutest vaadeldakse valgustust, vitriine ning pitsereid, tinabullade, köidete ja fotode eksponeerimise tingimusi. Standardis on ka soovitusi, mis käsitlevad kokkupuudet valgusega, näiteks et tindi, värvide ja valgustundlike pigmentide puhul ei tohiks valgustatus olla üle 50 luksi. Standardis on sätestatud ka see, et objektid ei tohi saada loomulikku valgust ning et UV-kiirguse osa kunstlikus valguses tuleb filtrite abil vähendada.

Ameerika Riikliku Standardiinstituudi (ANSI) standardis ANSI/NISO Z39.79-2001⁽³⁾ on kehtestatud kriteeriumid eksponeeritavate raamatukogu- ja arhiivimaterjalide seisundit halvendada võivate keskkonnamõjude minimeerimiseks, kasutaja peab vastavalt iga näituse eripärale valima konkreetseid piiranguid. Standard on mõeldud juhendiks raamatukoguhoidjatele, arhivaaridele, näitusekujundajatele ja teistele, kes on seotud raamatukogu- ja arhiivimaterjalide ettevalmistamisega näitusteks (www.niso.org).

Selle valdkonna kõige põhjalikum dokument on Prantsuse 2002. aasta standard „Säilitusnõuded graafiliste ja fotomaterjalide eksponeerimisel”⁽⁴⁾. Standardi haldusosa käsitleb üldküsimumi nagu kuidas rakendada standardit näituste, laenutustoimingute ja kindlustustingimuste suhtes. Osas, mis puudutab dokumentide käsitlemist enne ja pärast näitust, on esitatud meetmed, mida peab võtma omanik, pakkimise (pakkematerjalide) ja transpordi tingimused ning laenaja kohustused. Näituseingimusi käsitlev osa on väga põhjalik ja selles on täpsustatud dokumentide eksponeerimise ruumidele, asetusele, seadmetele, vitriinidele ja tugimaterjalidele esitatavad nõuded, samuti eksponaatide paigalduse, toestamise ja lahtivõtmise tingimused.

Need ja ka muud abimaterjalid on käesoleva, Rahvusvahelise Arhiivinõukogu parasvõõtmise säilituskomitee koostatud dokumendi aluseks. Juhises antakse üldist, eri maade kogemustel põhinevat teavet eesmärgiga aidata kaasa nii rahvusvaheliste kui

ka riigisiseste näituste asjatundlikule korraldamisele ja pakkuda abi igal näituse korraldamise etapil. Lisades on esitatud üksikasjalikud juhised ja näited transpordi, väljapaneku ja toestamise kohta ning laenutaotluse ja seisundiaruande vormid.

Kultuuriloolisi artefakte silmas pidades on alljärgnevas kasutatud sõna „objekt“. Kui on mõeldud paberit, on seda otsesõnu ka öeldud.

1.EVS-ISO 11799:2005: Informatsioon ja dokumentatsioon. Arhiivi- ja raamatukogumaterjalide hoiunõuded.

2 BS 5454:2000 Recommendations for the storage and exhibition of archival documents (Soovitused arhiividokumentide säilitamiseks ja eksponeerimiseks).

3. ANSI/NISO Z39.79-2001. Environmental Conditions for Exhibiting Library and Archival Materials (Keskkonnatingimused raamatukogu- ja arhiivimaterjalide eksponeerimisel).

4. Norme NF Z 40-010. Prescriptions de conservation des documents graphiques et photographiques dans le cadre d'une exposition (Säilitusnõuded graafiliste ja fotomaterjalide eksponeerimisel). AFNOR, juuni 2002.